

PRUTHENIA

Pismo poświęcone Prusom i ludom bałtyjskim

TOM
V
2010

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI TOWARZYSTWA „PRUTHENIA” ZA ROK 2008

W roku 2008 Towarzystwo Pruthenia realizowało zadania statutowe w dwóch podstawowych dziedzinach: działalności naukowo-badawczej i popularyzatorskiej. Kontynuowano projekty realizowane w latach wcześniejszych, podjęto również nowe inicjatywy, w szczególności w zakresie badań archeologicznych.

DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWO-BADAWCZA

Najważniejszym wydarzeniem naukowym w roku sprawozdawczym 2008 była niewątpliwie **interdyscyplinarna konferencja naukowa COLLOQUIA BALTICA III**.

Konferencja odbyła się w dniach 8–10 października 2008 r. Obradujących gościł najpierw Wydział Humanistyczny UWM, a następnie debata przeniosła się do Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Elblągu, które obok Towarzystwa i Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego było organizatorem konferencji.

Wygłoszono następujące referaty:

- prof. dr hab. Wojciech Nowakowski, mgr Andrzej Maciałowicz, *Z problematyki kontaktów bałtyjsko-skandynawskich od wczesnej epoki żelaza po okres rzymski.*
- dr Adam Cieśliński, *Goci nad Łyną, Pasłęką i Drwęcą oraz ich związki ze Skandynawią.*
- prof. dr hab. Magdalena Mączyńska, *Archeologiczne ślady Gotów i Gepidów od stepów nadczarnomorskich po Hiszpanię.*
- prof. dr hab. Andrzej Kokowski, *Goci i Baltowie. Przyczynek do dziejów niełatwych kontaktów pomiędzy dwoma ludami okresu rzymskiego.*
- dr Anna Bitner-Wróblewska, *O tzw. grupie olsztyńskiej i elbląskiej.*
- dr Jerzy Marek Łapo, *Wokół Szwedzkiego Szańca. Obraz Szweda w ludowych podaniach historycznych i mikrotoponimii na obszarze dawnych ziem pruskich.*
- dr Justyna Prusinowska, *Skandynawowie w pruskiej legendzie etnogenetycznej.*
- dr Letas Palmaitis, *Misja świętego Brunona w świetle zachodniobałtyjskiej hipotezy o pochodzeniu etnonimu Rus.*

- prof. dr hab. Władysław Duczko, *Skandynawowie na południowym wybrzeżu Baltyku od VI do końca XI wieku.*
- dr Marek Jagodziński, *Prusowie i Wikingowie. Obok, pomiędzy czy razem?*
- dr Rafał Simiński, *Ziemie pruskie w świetle skandynawskich źródeł duńskich do początku XIII wieku.*
- dr Wojciech Wróblewski, *Wikingowie w interiorze pruskim.*

Konferencja spotkała się z dużym zainteresowaniem naukowców i była okazją do wymiany poglądów i ożywionej dyskusji. Obradom towarzyszył objazd naukowy cennych skandynawskich stanowisk archeologicznych, zlokalizowanych w okolicach Elbląga: Truso, Weklice, grodzisko Tolkmita.

Seminarium Prussicorum

moderator: dr hab. Grzegorz Białuński.

W roku sprawozdawczym seminarium zachowało swój interdyscyplinarny charakter i odbyło 5 posiedzeń zwyczajnych oraz jedno posiedzenie nadzwyczajne poświęcone dyskusji nad książką Karola Modzelewskiego *Barbarzyńska Europa*.

28 lutego 2008 r. – dr Joachim Stephan (UAM Poznań), *Osadnictwo pruskie i kolonizacja krzyżacka w komturstwie elbląskim*; mgr Seweryn Szczepański (Iława), *Pomezaniański gród w Starym Dzierzgoniu*.

27 marca 2008 r. – dr Jacek Kowalewski (UWM Olsztyn), *Metamorfozy kulturowego nurtu badań historycznych w XX wieku*; mgr Alicja Dobrosielska (UWM Olsztyn), *Udział Jaćwiegów w kolonizacji krzyżackiej*.

24 kwietnia 2008 r. – dr Valdemaras Šimėnas (Wilno), *Najnowsze badania nad okresem wędrowek ludów na Litwie*; mgr Robert Klimek (Olsztyn), *Znaleziska dirhemów oraz próba ustalenia dróg ich dotarcia na terytorium plemion pruskich w IX–XI w.*

29 maja 2008 r. – *Barbarzyńska Europa – dyskusja panelowa*: mgr Alicja Dobrosielska, „*Barbarzyńska Europa*” Karola Modzelewskiego; dr Kazimierz Grążawski (UWM Olsztyn), „*Kolektywność*” u barbarzyńców; mgr Seweryn Szczepański, *Gościnność u barbarzyńców*; dr Bogdan Radzicki (UWM Olsztyn), *Czy nowy paradygmat w kulturowej waloryzacji barbarzyńskiej Europy? Na marginesie książki K. Modzelewskiego.*

6 listopada 2008 r. – dr Kazimierz Grążawski, *Chryścianizacja ziemi lubawskiej*.

4 grudnia 2008 r. – mgr Robert Klimek, *Kamienie ofiarne na terenie Galindii*; dr hab. Grzegorz Białuński, *Biskup wśród barbarzyńców. Kilka uwag o misji pruskiej Brunona z Kwerfurtu*.

Wyjazd studyjny do Rumszyszek i Kernave na Litwie

koordynator: dr Bogdan Radzicki.

W dniach 8–10 lipca 2008 r. Kanclerz Towarzystwa Pruthenia – B. Radzicki wraz z dr Justyną Prusinowską – jako tłumaczem odbyli, wspólnie z przedstawicielami Muzeum Budownictwa Ludowego w Olsztynku podróż na Litwę. Celem wyjazdu były dwa ośrodki: Lietuvos liaudies buities muziejaus w Rumšiškės oraz Valstybinis Kernavės

Kultūrinis Rezervatas w Kernave. To pierwsze jest największym na Litwie muzeum etnograficznym – w pewnym zakresie odpowiednikiem olsztyneckiego Muzeum Budownictwa Ludowego, m.in. ze względu na ogromny zbiór architektury ludowej z obszaru Litwy. Poza architekturą muzeum zgromadziło bogate zbiory etnograficzny zarówno zabytków kultury ludowej, jak też dokumentów z badań terenowych. Podczas półtoradniowego pobytu w muzeum wykonano dokumentację fotograficzną, zarówno zabytków ruchomych tam się znajdujących, jak też dokumentacji rysunkowej zabytków oraz niepublikowanych sprawozdań z wywiadów etnograficznych prowadzonych w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX w. przez studentów litewskich wśród mieszkańców Litwy, dotyczących zwyczajów związanych z różnymi pracami. Podczas spotkania roboczego z dyrekcją Muzeum w Rumszyszkach rozmawiano o możliwości nawiązania bliższej współpracy między reprezentowanymi instytucjami.

Drugim punktem programu wyjazdu był oddział Litewskiego Muzeum Narodowego w Kernave, koło Wilna – *Valstybinis Kernavės Kultūrinis Rezervatas*. Poza obejrzeniem imponującego założenia grodowego, uczestnicy wyjazdu spotkali się z przedstawicielem dyrekcji Rezerwatu oraz kierownikiem działu badań naukowych – dr. Gintautas’em Velius’em. Przedmiotem rozmów była m. in. możliwość wyjazdów studyjnych członków Towarzystwa do Kernave (muzeum dysponuje znakomitymi kolekcjami wczesnośredniowiecznych zabytków kultury materialnej – również organicznych – dla wczesnego średniowiecza). Zespół znalezisk z Kernave wydaje się być niezwykle wartościową bazą źródłową (materiał porównawczy) dla rekonstrukcji życia codziennego we wczesnym średniowieczu również na ziemiach pruskich. Dyrekcja Kernave wyraziła gotowość goszczenia badaczy z Pruthenii oraz udostępnienie im dokumentacji prowadzonych tam badań archeologicznych.

Badania archeologiczne w Olsztynku, stan. III

koordynatorzy: dr Mirosław Hoffmann, dr Kazimierz Grążawski.

W roku sprawozdawczym podjęte zostały badania archeologiczne domniemanego grodziska pruskiego w Olsztynku, stan. III, położonego na *Górze Czarownic (Hexenberg, Schanzenberg)*, w obrębie gruntów Muzeum Budownictwa Ludowego. Badania, którymi kierowali M.J. Hoffmann i K. Grążawski zrealizowano je w dwóch etapach. W dniach 11–13 marca 2008 r. przeprowadzono sondażowe rozpoznanie wstępne, a także wykonano odwierty celem określenia zasięgu warstwy kulturowej, z kolei w dniach 11–23 sierpnia 2008 r. odbyły się już planowe prace wykopaliskowe.

Podczas pierwszego etapu badań założono 3 wykopy sondażowe oraz 29 odwierców (na osiach N-S i E-W) w celu rozpoznania układu ewentualnych warstw kulturowych na majdanie domniemanego grodziska oraz na wywłaszczonych partiach terenu położonego bezpośrednio na południe i wschód od majdanu, gdzie zakładano możliwość istnienia osady przygrodowej.

W rezultacie przeprowadzonych eksploracji i analizy odwierców stwierdzono występowanie warstwy kulturowej o miąższości 0,25–0,4 m, a także uchwycone zarzysy

możliwych obiektów. Wykonane sondáže pozwoliły zaplanować systematyczne badania archeologiczne na sierpień 2008 r.

Już wstępne badania z marca 2008 r. ujawniły jednak, że *Góra Czarownic* nie jest wczesnośredniowiecznym grodziskiem, lecz wysoczyznowym osiedlem z wczesnej epoki żelaza, co w pełni potwierdziły badania II etapu, prowadzone w sierpniu 2008 r.

II etap badań stanowiska na *Górze Czarownic* przeprowadzono w dniach 11–23 sierpnia 2008 r. Prawie dwutygodniowe prace prowadzone były przez dr.dr. Kazimierza Grażawskiego i Mirosława J. Hoffmanna z ramienia Towarzystwa *Pruthenia* w Olsztynie. Uczestniczyli w nich ponadto mgr Patrycja Godlewska (absolwentka Instytutu Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu), student II roku archeologii Uniwersytetu Gdańskiego Michał Reda, zróżnicowana liczebnie (5–7 osób) grupa studentów II roku historii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie oraz – dorywczo – absolwenci Instytutu Historii i Stosunków Międzynarodowych tej uczelni, w liczbie 2–3 osób. Badania finansowane były przez Muzeum Budownictwa Ludowego w Olsztynku, na gruntach którego znajduje się wzniesienie zwane *Górą Czarownic* użytkowane we wczesnej epoce żelaza jako osiedle wysoczyznowe.

Zespół badawczy postawił sobie trzy zasadnicze cele badań: głównym było potwierdzenie wyników wiosennych sondaży, to znaczy ustalenie czy osiedle zasiedlone było wyłącznie we wczesnej epoce żelaza i nie użytkowano go we wczesnym średniowieczu jako grodziska. Równie ważną kwestią było stwierdzenie na ile intensywnie zasiedlony był majdan/*plateau* tego założenia obronnego. Trzecim celem zaplanowanym w trakcie tych prac było rozpoczęcie budowy parku archeologicznego – osady *pruskiej Amalang*. W ramach ostatniego zadania, którym kieruje dr Kazimierz Grażawski wzniesiono na niedużym wzniesieniu na północ od *Góry Czarownic półziemiankę szamana*.

W trakcie badań wytyczono i wyeksplorowano trzy wykopy badawcze o łącznej powierzchni 70 m²:

- wykop nr 4/08 o wymiarach 5x5 m założono w północnej partii plateau osiedla;
- wykop 5/08 o wymiarach 10x2,5 m zorientowany był na linii N-S (zachodnie boki obu wykopów, a także wykopu 6/08 wytyczone zostały w tej samej osi);
- wykop 6/08 o wymiarach 8x2,5 m wytyczono na linii N-S między wykopami 4/08 i 5/08. Wykop ten założono z zachowaniem świadków o szerokości 1 m, które oddzielały południową krawędź wykopu 4/08 od północnej wykopu 6/08 oraz południowy bok wykopu 6/08 od północnej krawędzi wykopu 5/08.

Usytuowanie wykopów badawczych pozwoliło na uzyskanie całego przekroju majdanu/plateau osiedla wysoczyznowego od jego północnej, ostro zarysowanej krawędzi do jego skraju południowego, łagodniej przechodzącego w stok osady.

Na podstawie wstępnej analizy odkrytych fragmentów ceramiki nie ulega wątpliwości, że osiedle na *Górze Czarownic* użytkowane było we wczesnej epoce żelaza. Dzięki odkryciu w wykopie 4/08 dużego fragmentu bogato zdobionego naczynia należącego do grupy III wg klasyfikacji M.J. Hoffmanna, chronologię funkcjonowania tego osiedla uściślić można do schyłku II fazy kultury kurhanów zachodniobałtyjskich, czyli do IV–III w. przed Chrystusem.

Dla określenia charakteru osiedla kluczowa jest analiza odkrytych obiektów oraz zasięg stwierdzonej warstwy kulturowej. Badania nie pozwoliły na wyprowadzenie wiarygodnych wniosków dotyczących sposobu zagospodarowania *Góry Czarownic*. Wśród czterech odsłoniętych obiektów nie odkryto relikwów domostw. Z drugiej jednak strony stwierdzono warstwę kulturową o znacznej miąższości z dużą ilością ceramiki i sporą kości zwierzęcych, którą odkryto tylko na obrzeżach majdanu/*plateau*, podczas gdy w centralnej części warstwa ta nie wystąpiła. Sugerować to może, że w osiedlu na *Górze Czarownic* – podobnie jak w innych osadach wysoczyznowych południowo-wschodniej strefy nadbałtyckiej – zabudowa mieszkalna ograniczała się do skrajów majdanu, podczas gdy centralna jego część pozostała niezabudowana. Taki model rozplanowania przestrzennego osiedli charakterystyczny był nie tylko dla kultury kurhanów zachodniobałtyjskich, ale obowiązywał również na całym obszarze bałtyjskim strefy leśnej północno-wschodniej Europy, między innymi w kulturze kurhanów zachodnioliteńskich. Względnie duża miąższość warstwy kulturowej wskazywać może na dość długi okres zasiedlenia osady na *Górze Czarownic* w Olsztynku, który wynosił najpewniej kilka pokoleń w ramach IV–III w. przed Chrystusem. Przedstawione przez kierowników badań wnioski mają charakter wstępnych propozycji i hipotez, które muszą zostać zweryfikowane podczas kolejnych sezonów badawczych.

Badania archeologiczne w Swaderkach, stan. I koordynator: dr Arkadiusz Koperkiewicz.

Stanowisko archeologiczne na wyspie jez. Świętego (obręb Swaderki, Gm. Olsztynek) odkryto w trakcie spływu kajakowego w maju 2007 r. Spływ „szlakiem Curcho” zorganizowało Towarzystwo „Pruthenia” w Olsztynie. Udział wzięli członkowie Towarzystwa, studenci historii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego oraz członkowie Stowarzyszenia Naukowego Archeologów Polskich w Olsztynie. Celem rekonesansu była weryfikacja stanowisk archeologicznych lokalizowanych wzdłuż rzeki Łyny w źródłach archiwalnych.

Badania powierzchniowe w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski przeprowadzone przez A. Walusia w 1996 r. wykazały obecność licznych stanowisk archeologicznych na północ od miejscowości Kurki. W okolicach jeziora Świętego nie udało się zweryfikować stanowisk wymienianych w źródłach archiwalnych ze względu na niedostępność terenu porośniętego gęstym lasem.

Jednym z takich stanowisk była wyspa na jez. Świętym. W latach 70-tych XIX w. wspominał o nim Max Töppen. W artykule dotyczącym starożytności w okolicach

Olsztynka Töppen przytacza relację proboszcza Riemera z Kurek, w której mowa jest o urnach odsłanianych przez wiatr na piaszczystym brzegu jeziora Świętego. Pojedyncze fragmenty urn miały być także znajdowane na wysepce znajdującej się na jez. Świętym. Podjęte przez Töppea badania na wyspie nie przyniosły większych efektów. Pisał z zawodem, że pomimo wielogodzinnych prac nie znalazł żadnych dalszych śladów urn ani na wysepce, ani na wskazywanym przez księdza brzegu jeziora. Z przypisu Töppea pochodzi także sugestia, że być może reliktem z czasów pogańskich oprócz wspomnianych stanowisk jest także sama nazwa jez. Święte oraz pobliskiej miejscowości Kurki, która nawiązuje do pruskiego bóstwa *Curcho*.

Rekonesans na niewielkiej wyspie znajdującej się w centralnej części jeziora, pomiędzy zachodnim brzegiem i półwyspem od strony wschodniej, przyniósł pozytywny wynik. Na powierzchni terenu, głównie w kretowiskach, znajdowały się liczne fragmenty ceramiki pradziejowej. Znalezione około 50 kawałków, których chronologię określono głównie na wczesną epokę żelaza. Poza tym znaleziono także 1 przepalony rdzeń krzemienisty i fragment kości.

W czerwcu 2008 r. wykonano plan warstwicowy stanowiska. Badania archeologiczne przeprowadzono w terminie 05–09.08.2008 r. na podstawie pozwolenia nr 619/08 z dnia 31.07.2008 r. wydanego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Olsztynie. Kierownikiem prac terenowych był dr Arkadiusz Koperkiewicz reprezentujący Zakład Archeologii Uniwersytetu Gdańskiego. Konsultantem merytorycznym był dr Mirosław J. Hoffmann reprezentujący Muzeum Warmii i Mazur. W skład ekspedycji badawczej weszli studenci I roku archeologii ZAUG w Gdańsku oraz członkowie Towarzystwa Pruthenia w Olsztynie. Za część organizacyjną przedsięwzięcia odpowiedzialny był dr Bogdan Radzicki, kanclerz Towarzystwa Pruthenia.

Stanowisko na wyspie jez. Świętego po pierwszym systematycznym sezonie badawczym można uznać za bardzo obiecujące. Należy je zaliczyć do kategorii osiedli nawodnych. Była to charakterystyczna i najlepiej jak dotąd rozpoznana forma osadnictwa plemion bałtyjskich z I tysiąclecia przed Chrystusem w południowo-wschodniej strefie nadbałtyckiej. Cechą wspólną takich osiedli było położenie w miejscach otoczonych wodą na sztucznych lub naturalnych wysepkach. Większość z nich sytuowano na sztucznych wysepkach tworzonych na bazie drewnianych rusztów osadzanych w płytkich zatokach jezior. Do najlepiej rozpoznanych stanowisk tego typu należy osiedle na jez. Orzysz. Składało się ono z prostokątnej platformy naprzemiennie poukładanych bali drewnianych, na których wzniesiono domostwa. Osiedle otoczone było trzema rzędami palisady. Od strony lądu do platformy przylegał pomost, który następnie przechodził w most prowadzący do brzegu jeziora. Łatwiejsze w realizacji były zapewne siedliska na wyspach naturalnych, z reguły niewielkich i słabo eksponowanych, w pobliżu brzegów jezior. Osada na jez. Świętym wpisuje się w ten schemat. Najbliżej zlokalizowane stanowiska tego typu to Ząbie, stan. VII i Pluski, stan. IX. Aktualnie prowadzone są też prace badawcze przez ekspedycję Uniwersytetu Warszawskiego na

stanowisku „ptasia Wyspa” na jez. Sałęt w miejscowości Szestno. Pośród śladów dość intensywnego zasiedlenia zidentyfikowano tam także jamy zawierające muszle małży.

Ze zbioru ceramiki bardzo niewielka część stanowiły fragmenty charakterystyczne. Były to fragmenty wylewów, zdobionych brzuśców oraz fragmenty den. Ceramika wykonana była ręcznie, wypalona w niskich temperaturach, w atmosferze utleniającej. Miała na ogół barwę jasnobrązową i szarą, a powierzchnie zewnętrzne chropowate ze śladami obmazywania. Masa ceramiczna zawierała gruboziarnistą domieszkę w postaci tłuczni. Najczęstsze motywy zdobnicze zachowane na fragmentach brzuśców to nieregularne ukośne kreski bądź dolki powstałe wskutek odciskania paznokciem. Pod względem morfologicznym wyróżnia się zbiór ceramiki z obiektu nr 15. Były to niecharakterystyczne fragmenty naczyń o dość grubych ściankach. Ceramika wypalona była dość dobrze i miała barwę szarą i ciemnoszarą. Powierzchnie wewnętrzne naczyń były silnie wygładzane. Masa ceramiczna zawierała domieszkę drobnoziarnistego piasku.

Jeżeli chodzi o zabytki krzemienne był to surowiec narzutowy, bałtycki. Na ogół były to odlupki nie noszące śladów obróbki. Pojedyncze sztuki to fragmenty wiórów ze śladami odbić. Niektóre fragmenty krzemieni były przepalone. Zabytki te poddane zostaną dalszej analizie i badaniom traseologicznym. Nagromadzenie ich w kontekście obiektów kulturowych może jednak świadczyć o jakiejś formie produkcji krzemieniarskiej na wyspie. Symptomatyczny jest brak jakichkolwiek zabytków metalowych nie licząc wspomnianej w źródłach łyżeczki.

W materiale zabytkowym wydzielono trzy kamienie o wypłaszczeniach powierzchniach. Trudno jest im jednak jednoznacznie przypisać funkcję osełek bez dalszych badań petrograficznych. Jeżeli chodzi o doskonale zachowany kamień żarnowy należy on do kategorii zabytków, które szczególnie licznie występują w obrębie osad nawodnych. Z południowo-wschodniej strefy nadbałtyckiej znanych jest ponad 70 egzemplarzy. Jest to forma interkulturowa i ponadczasowa stąd też mniej przydatna w celach uściśleń chronologicznych.

Na uwagę z pewnością zasługuje obecność obiektów zawierających muszle małży, obiekt nr 6 był niemal całkowicie nimi wypełniony. Na obiekty tego typu zwrócono uwagę podczas badań cmentarzyska kultury łużyckiej w Nowym Łowiczu na Pojezierzu Drawskim. Po kamieniami kurhanu 23 odsłonięto jamę w całości wypełnioną muszlamy małży. Cmentarzysko datowano na młodszą epokę brązu (IV–V okres epoki brązu). Dalsze analogiczne obiekty tego typu odkryte zostały przez kontynuatorów badań na tym stanowisku. Kolejne jamy wypełnione były setkami muszli. Nie jest znana funkcja tego typu obiektów. Zakłada się, że mogły to być śmietniska pokonsumpcyjnie ewentualnie rezerwuary wapnia wykorzystywanego następnie w celach gospodarczych.

Wyspa stanowiła zapewne sezonowe miejsce zasiedlenia niewielkiej grupy ludzi wykorzystujących naturalne zasoby wód jeziora. Niewielka jej powierzchnia uniemożliwiała prowadzenie prac rolniczych. Jeżeli chodzi o chronologię stanowiska to większość materiału zabytkowego, głównie ceramiki, należy wiązać z wczesną epoką żelaza.

Najprawdopodobniej osadnictwo było tu jednak znacznie wcześniejsze o czym świadczy obecność ceramiki późno-neolitycznej i wstępne datowanie jednego z obiektów na ten właśnie okres. Wydaje się jednak, że główna faza zasiedlenia przypadała na okres schyłkowego brązu i wczesnej epoki żelaza.

DZIAŁALNOŚĆ POPULARYZATORSKA

Zadanie popularyzacji wiedzy o kulturze i historii Prusów Towarzystwo realizowało z jednej strony kontynuując dotychczasowe programy z drugiej zaś przystępując do realizacji sztandarowego projektu Towarzystwa – Ośrodka Archeologii Eksperymentalnej – AMALANG. I tak, kontynuowano z powodzeniem program *Warsztatów Bałtyjskich* – cykl popularnonaukowych prelekcji w Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie. W niewielkim natomiast zakresie udało się realizować program prelekcji multimedialnych w szkołach naszego regionu, które niegdyś cieszyły się sporym powodzeniem (koordynator projektu: dr Izabela Lewandowska). udało się odbyć jedynie jedną prezentację, która odbyła się 11 stycznia 2008 r. w gimnazjum nr 13 w Olsztynie. Nauczyciel i uczniowie byli bardzo zadowoleni i chętnie przyjęliby studentów jeszcze w innym terminie, ale zebranie grupy okazało się już niemożliwe. Równie słabym zainteresowaniem cieszył się konkurs wiedzy o dziejach i kulturze Prusów.

Warsztaty Bałtyjskie

koordynator: dr Mirosław J. Hoffmann.

Jak w latach ubiegłych na olsztyńskim zamku Towarzystwo Pruthenia wraz z Muzeum Warmii i Mazur prezentowało szerokiej publiczności w cyklu popularnonaukowych prelekcji stan badań historii i kultury Prusów. Projekt realizowany przez dra Mirosława J. Hoffmanna służy z jednej strony zapoznaniu szerokiej publiczności z aktualnie podejmowaną przez uczonych problematyką, z drugiej zaś – stanowi promocję młodych uczonych związanych z Towarzystwem Pruthenia. Chociaż cykl ma charakter popularnonaukowy, to poszczególne wykłady towarzyszą nierzadko poważne naukowe dyskusje. W roku sprawozdawczym odbyło się osiem prelekcji:

- 10 stycznia 2008 r. – mgr Marek Mariusz Pacholec, *Kat w Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku.*
- 14 lutego 2008 r. – inż. Sławomir Klec-Pilewski, *Pilewscy, ród Prusów – jego dziedzictwo i tożsamość.*
- 6 marca 2008 r. – dr Mirosław J. Hoffmann, *Trzy listy Emila Hollacka do Artura Semraua – przyczynek do dziejów archeologii Prus Wschodnich i Zachodnich.*
- 10 kwietnia 2008 r. – mgr Jerzy Marek Łapo, *Strachy z mazurskiej chaty. Lokalna demonologia ludowa na marginesie książki „Tragarz duchów”.*
- 8 maja 2008 r. – dr hab. Grzegorz Białuński, *Ród Skomanda w XIII i XIV wieku.*

- 12 czerwca 2008 r. – mgr Seweryn Szczepański, *Archeologia w służbie nazi-
stów – SS Abnenerbe na grodzisku w Starym Dzierzgoniu.*
- 13 listopada 2008 r. – dr Jerzy M. Łapo, mgr Janusz Janowski, *Galindzka
ucha i mazurska głowizna z niedźwiedzia. Rzecz o najnowszych wykopaliskach
w Kalu nad jeziorem Świącajty.*
- 11 grudnia 2008 r. – dr Wiesław Skrobot, *Mit ognia ukryty w reliktach osad-
nictwa na zachodnim pograniczu Prus Wschodnich.*

Ośrodek Archeologii Eksperymentalnej – AMALANG
Park Etnoarcheologiczny w Muzeum Budownictwa Ludowego w Olsztynku
koordynator: dr Kazimierz Grążawski.

W roku sprawozdawczym, w porozumieniu z Muzeum Budownictwa Ludowego w Olsztynku, Towarzystwo podjęło nowy projekt, który w zamierzeniu stanowić ma podstawową formę działalności popularyzatorskiej – Ośrodek Archeologii Eksperymentalnej AMALANG – Park Archeologiczny w MBL-PE w Olsztynku.

Park etnoarcheologiczny ma prezentować kulturę zachodnich Bałtów od momentu ich pojawienia się na południowo-wschodnich wybrzeżach Bałtyku aż po czasy ich zasymilowania się z chrześcijańską koncepcją świata przyniesioną przez Zakon Krzyżacki. Warto przypomnieć, że idea powstania takiego ośrodka 10 lat temu stała się inspiracją dla Mirosława J. Hoffmanna i Bogdana Radzickiego do powołania do istnienia Stowarzyszenia Miłośników Dziejów i Kultury Prusów PRUTHENIA – tak bowiem nazywało się u swoich początków Towarzystwo.

W roku sprawozdawczym prace nad realizacją idei parku etnoarcheologicznego toczyły się w trzech zasadniczych obszarach, za których odpowiedzialność wziął na siebie dr Kazimierz Grążawski, któremu Towarzystwo powierzyło kierowanie projektem. Po pierwsze – prowadzono prace koncepcyjne dotyczące funkcjonowania ośrodka, zadań, jakie ma w przyszłości oraz samej formy rekonstrukcyjnej. Jednocześnie, na podstawie wstępnych założeń i prowizorycznych planów, przystąpiono do eksperymentalnej budowy tzw. osady rzemieślniczej, gdzie mają zostać docelowo umiejscowione warsztaty: kowalski i odlewniczy, garncarski, obróbki drewna, a w przyszłości być może również inne. Trzeci obszar realizacji projektu to opisane wyżej badania archeologiczne na *Górze Czarownic*, które mają na celu przygotowanie terenu parku do prac rekonstrukcyjnych.

W strukturę Ośrodka Archeologii Eksperymentalnej włączono zarazem *Zespół rekonstrukcji kultury pruskiej*, tworzony przez członków Towarzystwa, przede wszystkim: pp. Alicję Dobrosielską, Joannę Grzelak i Monikę Sabljak. W skład zespołu wchodzi również (w różnym stopniu angażując się w jego prace): Patrycja Godlewska, Irena Robak, Szymon Marchlewski i Paweł Łuszyński. W ramach współpracy przy organizacji Ośrodka Amalang MBL przekazało na potrzeby Towarzystwa pomieszczenie magazynowe w litewskim spichlerzu oraz udostępniło chałupę litewską z miejscami noclegowymi wykorzystywaną przez rekonstruktorów podczas prac w ośrodku. Ze-

spółrekonstrukcji wzięła również udział w kilku imprezach organizowanych przez Muzeum:

- 8–10 sierpnia 2008 r. – grupa rekonstrukcji podczas weekendowego pobytu w Muzeum uczestniczyła w budowie pieca do wypału ceramiki. Piec budował Paweł Szymański. Korzystając z jego pobytu w Muzeum oraz z możliwości pożyczenia koła sponowego z karczmy, Joanna Grzelak i Monika Sabljak nauczyły się obtaczania naczyń na kole sponowym.
- 15 sierpnia 2008 r. – podczas *Jarmarku Pszczelarskiego* grupa ceramiki zorganizowała na osadzie *Amalang* pokaz wypału garnków w dole ogniowym. Wypalono naczynia, które wcześniej lepiono w ciągu kilku weekendów w Olsztynku. Całe przedsięwzięcie miało charakter eksperymentu, wykorzystując w praktyce umiejętności teoretyczne, oparte na literaturze oraz przekazane przez garncarza Pawła Szymańskiego. Wydarzenie przyciągnęło na „górkę” sporą liczbę zainteresowanych turystów. Wypałem zainteresowała się również dziennikarka z Radia Olsztyn, której Monika Sabljak udzieliła wywiadu na temat samego wypału, jak i życia codziennego pogańskich Prusów.
- 13 września 2008 r. – podczas *III Targów Chłopskich* grupa rekonstrukcyjna zorganizowała na osadzie *Amalang* pokaz wybranych elementów życia codziennego Prusów. Demonstrowano ręczne lepienie garnków, wypał w dole ogniowym, tkanie krajek na krosienkach tabliczkowych, gotowanie tradycyjnych pruskich potraw na ognisku w glinianych naczyniach. Patrycja Godlewska wcieliła się w rolę pruskiej wieszczki, pokazywała sposoby wróżenia popularne wśród Prusów, m.in. „przepowiadając przyszłość”, czym przyciągnęła największą liczbę zainteresowanych.
- 26 września 2008 r. – Towarzystwo Pruthenia wspólnie z Muzeum Budownictwa Ludowego zorganizowało *Noc Naukowców*, odbywającą się w ramach *Europejskich Dni Dziedzictwa*. Cała impreza składała się z dwóch paneli: części naukowej oraz praktycznej. W części naukowej członkowie Pruthenii i pracownicy MBL wygłaszali referaty o tematyce regionalnej; w części praktycznej, kierowanej szczególnie do młodzieży, grupa rekonstrukcji przeprowadziła warsztaty ręcznego lepienia naczyń wzorowanych na ceramice pruskiej oraz tkania na krosienkach tabliczkowych.
- 11 października 2008 r. – ekipa gdańskiego Oddziału Regionalnego Telewizji Polskiej (TVP INFO) realizowała program o ciekawych i mniej znanych miejscach Warmii i Mazur. Jego część poświęcona była Muzeum Budownictwa Ludowego w Olsztynku. Oprócz samego Muzeum została w nim przedstawiona koncepcja Ośrodka Amalang. Dr Kazimierz Grążawski opowiedział o całej idei rekonstrukcji pruskiej osady, Paweł Szymański omawiał tradycyjną produkcję naczyń, począwszy od przygotowania gliny

do wypału, natomiast grupa rekonstrukcji odtworzyła codzienne zajęcia Prusów.

Podręcznik *Dzieje Warmii i Mazur*

koordynator: dr Jan Gancewski.

W 2008 r. odbyły się trzy promocje podręcznika połączone z warsztatami historyczno-metodologicznymi dla nauczycieli szkół wszystkich szczebli. Począwszy od marca, a skończywszy na maju zespół redakcyjny wraz z koordynatorem projektu i wydawnictwem, w którym podręcznik jest przygotowywany do druku spotkał się z nauczycielami w Olsztynie na UWM (zainicjowanie dyskusji na podręcznikiem i przedstawienie środowisku idei jego wydania). Później ten sam zespół odwiedził Ostródę i Elbląg. Po konsultacjach zespół doszedł do wniosku o konieczności uzupełnienia podręcznika o jeszcze jeden rozdział autorstwa prof. Andrzeja Piskozuba z Uniwersytetu Gdańskiego, co jednak wydłuża czas realizacji całego projektu.

Konkurs *Aestiorum Gentes*

koordynator: dr Izabela Lewandowska.

W roku sprawozdawczym odbył się pierwszy ponadregionalny konkurs adresowany do młodzieży ponadgimnazjalnej na temat historii i archeologii ziem pruskich od czasów najdawniejszych po średniowiecze. Do konkursu przystąpiły dwie szkoły: LO 4 z Olsztyna i LO 1 z Ostródy. Eliminacje szkolne odbyły się 28 listopada 2008 r. Niestety poziom pytań egzaminacyjnych i obszerność polecanej literatury znacznie utrudniły poprawne odpowiedzi uczniów. W związku z tym nikt nie uzyskał wymaganej ilości punktów i nie zakwalifikował się do eliminacji centralnych. Po przeanalizowaniu nadesłanych prac i założeń konkursu Komitet Główny zdecydował, iż należy w roku następnym ograniczyć literaturę do kilku podstawowych i łatwo dostępnych pozycji i na tej bazie opracować pytania konkursowe.

opracowali na podstawie sprawozdań Koordynatorów zadań:

Izabela Lewandowska & Bogdan Radzicki

PRUTHENIA

Tom V

Olsztyn 2010

PRUTHENIA

Pismo poświęcone Prusom i ludom bałtyjskim

Rada Naukowa:

*Wiesław Długokęcki, Kazimierz Grążawski,
Sławomir Józwiak, Jacek Kowalewski, Wojciech Nowakowski*

Redagują:

*Grzegorz Białuński (redaktor), Mirosław J. Hoffmann,
Jerzy M. Łapo, Marek M. Pacholec (sekretarz),
Bogdan Radzicki (zastępca redaktora),
Ryszard Sajkowski, Joachim Stephan*

Tłumaczenia streszczeń i spisu treści:

Joachim Stephan

Opracowanie graficzne, skład i projekt okładki:

Marek M. Pacholec

Wydano dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego

Edycja wspólna

Towarzystwa Naukowego „Pruthenia”

oraz

Towarzystwa Naukowego i Ośrodka Badań Naukowych
im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie,

ISSN: 1897-0915

Olsztyn 2010

PRUTHENIA
Band V
Zeitschrift für Geschichte und Kultur
der Prußen und der baltischen Völker

Wissenschaftlicher Beirat:

*Wiesław Długokęcki, Kazimierz Grążawski,
Sławomir Józwiak, Jacek Kowalewski, Wojciech Nowakowski*

Redigiert von:

*Grzegorz Białuński (Redakteur), Mirosław J. Hoffmann,
Jerzy M. Łapo, Marek Pacholec (Sekretär),
Bogdan Radzicki (stellvertretender Redakteur),
Ryszard Sajkowski, Joachim Stephan*

Übersetzung der Zusammenfassungen und des Inhaltsverzeichnisses:

Joachim Stephan

Vorbereitung zum Druck und Umschlagentwurf:

Marek M. Pacholec

Wissenschaftlicher Verein „Pruthenia“
und
Wojciech-Kętrzyński-Wissenschaftlicher Verein
und Wojciech-Kętrzyński-Forschungszentrum in Allenstein

ISSN: 1897-0915

Olsztyn 2010

Spis treści

<i>Od redakcji</i>	5
Bartosz Kontny, <i>Profesorowi Jerzemu Okuliczowi-Kozarynowi w osiemdziesiątą rocznicę urodzin</i>	7
I. Studia i artykuły	
Mateusz Bogucki, <i>Między wagą a mieczem. Kupcy wikińscy w świetle źródeł pisanych i archeologicznych</i>	17
Marek M. Pacholec, <i>Pruskie obrzędy religijno-magiczne sfery wojny</i>	67
Grzegorz Białuński, <i>Ród Pipina</i>	91
Alicja Dobrosielska, <i>Uwagi o udziale Jaćwągów w kolonizacji krzyżackiej</i>	113
Seweryn Szczepański, <i>Czy pruskie miejsca święte? Nazwy miejscowe i fizjograficzne z obszaru historycznej Pomezanii i obszarów sąsiednich w dokumentach krzyżackich</i>	133
Izabela Lewandowska, <i>Stosunek władz i społeczeństwa Warmii i Mazur do dziedzictwa archeologicznego regionu po 1945 roku. Wprowadzenie do zagadnienia</i>	161
II. Materiały i źródła	
Joachim Stephan, <i>Przywileje lokacyjne komornictwa Huntenau</i>	201
III. Polemiki i dyskusje	
Mateusz Bogucki, <i>Występowanie dirhemów na ziemiach pruskich</i>	253
Robert Klimek, <i>O dirhamach, Prusach i poszanowaniu prawa, czyli w odpowiedzi dr. Mateuszowi Boguckiemu</i>	259
IV. Recenzje i omówienia	
<i>A.J. Greimas, O bogach i ludziach. Studia o mitologii litewskiej</i> (Justyna Prusinowska)	269
<i>A.C. Кубинь, Ятвяги в X–XI вв.: «балтское племя» или «береговое братство»? (Krzysztof Wróblewski, Szymon Mich)</i>	275
<i>Joachim Stephan, Osadnictwo pruskie i kolonizacja krzyżacka w komturstwie Dzierzgoń</i> (Seweryn Szczepański)	285
<i>Kronika oliwska</i> (Alicja Dobrosielska)	293
<i>Zakon krzyżacki w historii, ideologii i działaniu – symbole dziejowe, Der Deutsche Orden in Geschichte, Ideologie und Wirkung – historische Symbole</i> (Marek M. Pacholec)	297
V. Sprawozdania i komunikaty	
<i>Sprawozdanie z działalności Towarzystwa „Pruthenia” za rok 2008</i> (Izabela Lewandowska, Bogdan Radzicki)	301
<i>Sprawozdanie z działalności Towarzystwa „Pruthenia” za rok 2009</i> (Bogdan Radzicki)	313

Inhaltsverzeichnis

<i>Von der Redaktion</i>	5
Bartosz Kontny, <i>Professor Jerzy Okulicz-Kozaryn zum achtzigsten Geburtstag</i>	7
I. Studien und Artikel	
Mateusz Bogucki, <i>Zwischen Waage und Schwert. Die frühmittelalterlichen Kaufleute im Ostseeraum</i>	17
Marek M. Pacholec, <i>Die mit Krieg verbundenen prußischen religiös-magischen Riten</i>	67
Grzegorz Białuński, <i>Das Geschlecht Pipins</i>	91
Alicja Dobrosielska, <i>Bemerkungen zur Beteiligung von Jadingern am Landesausbau des Deutschen Ordens</i>	113
Seweryn Szczepański, <i>Sind es heilige Orte der Prußen? Ortsnamen und physiographische Namen aus dem historischen Raum Pomesanien und den Nachbargebieten in Dokumenten des Deutschen Ordens</i>	133
Izabela Lewandowska, <i>Das Verhältnis der Behörden und der Gesellschaft in Ermland und Masuren zum archäologischen Erbe der Region nach 1945. Einführung ins Problem</i>	161
II. Materialien und Quellen	
Joachim Stephan, <i>Die Handfesten des Kammeramtes Huntenau</i>	201
III. Polemiken und Diskussionen	
Mateusz Bogucki, <i>Das Vorkommen von Dirhems in den prußischen Gebieten</i>	253
Robert Klimek, <i>Über Dirhems, Prußen und die Achtung des Rechts, oder eine Antwort an Dr. Mateusz Bogucki</i>	259
IV. Rezensionen und Besprechungen	
<i>A.J. Greimas, O bogach i ludziach. Studia o mitologii litewskiej</i> (Justyna Prusinowska)	269
<i>A.C. Кубинь, Ятвяги в X–XI вв.: «балтское племя» или «береговое братство»? (Krzysztof Wróblewski, Szymon Mich)</i>	275
<i>Joachim Stephan, Osadnictwo pruskie i kolonizacja krzyżacka w komturstwie Dzierzgoń</i> (Seweryn Szczepański)	285
<i>Kronika oliwska</i> (Alicja Dobrosielska)	293
<i>Zakon krzyżacki w historii, ideologii i działaniu – symbole dziejowe, Der Deutsche Orden in Geschichte, Ideologie und Wirkung – historische Symbole</i> (Marek M. Pacholec)	297
V. Sprawozdania i komunikaty	
<i>Tätigkeitsbericht des Vereins „Pruthenia“ für das Jahr 2008</i> (Izabela Lewandowska, Bogdan Radzicki)	301
<i>Tätigkeitsbericht des Vereins „Pruthenia“ für das Jahr 2009</i> (Bogdan Radzicki)	313

ISSN 1897-0915